

Landskap: *Småland* Upptecknat av: *John Nilsson*
 Härad: *Östbo* Adress: *Vindeln.*
 Socken: *Vollarp* Berättat av: *Gustaf Ericson*
 Uppteckningsår: *1935* Född år *1877* i *Bor Östergård.*

Uppteckningen rör	sid.
<i>Matordning.</i>	<i>1-5.</i>
<i>Kläder.</i>	<i>6-11.</i>
<i>Giftermål.</i>	<i>12-14.</i>
<i>Kyrkan.</i>	<i>15-18.</i>
<i>Skolornas del.</i>	<i>19-24.</i>
<i>Gästgivarsgården.</i>	<i>25-27.</i>
<i>Posten.</i>	<i>28.</i>
<i>Slätter.</i>	<i>29-34.</i>
<i>Tröskning.</i>	<i>35-50.</i>
<i>Skogen.</i>	<i>51-56.</i>
<i>"Öppna fälle."</i>	<i>57-59.</i>
<i>Fäkt.</i>	<i>60-64.</i>
<i>Lishe.</i>	<i>65-70.</i>

Skriv endast på denna sida!

90 sid.

5042.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

	sid.
Almupptagning	71-75.
Tegelbrukst.	76-78.
Gavveri o. pottaskebruk.	79-81.
Ättning.	82-88.
Ätt drucka.	89-90.

Skriv endast på denna sida!

5042

- 17 -

1
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

För att mjölken skulle riktigt gräddsättas, silades den och fick stå i källaren tills den var blåsur, och grädden smått luden ovanpå. Inte fick man äta oskummad mjölk! Vår tids hushållsgrönsaker visste man inte om. Vid varje gård fanns det ju ett källand eller "kall-gård" som de sade, men där odlades endast ~~kålrotter~~, möjligen också örter ibland.

Matordningen i en burgen gård var vid denna tid ungefär så här: På sommaren steg man upp klockan tre på morgonen, och då fick man sig en brödbit och en skopa sur mjölk. Sedan blev det inget förrän klockan sju, då kom frukosten. Den bestod antingen av vattenvälling, /kokt av korngryn och vatten/ havrebröd /hälften havre, hälften råg/ och rå sill, eller: rå sill och stuvad potatis /potatisen kokades med skalet på, togs upp och skalades och lades i en panna med

5042

- 18 -

Mjölkbunkar.

Diam. 33 cm.

Djup 6 "

Diam. 33,5 cm.

Djup 8 "

Äg. Gustav Ericson, Bor.

Skriv endast på denna sida!

vatten. Pannan ställdes mitt på bordet och ur den åt alla./

I stället för sill hade man ibland stekt fläsk.

En tredje sorts frukosträtt kunde även förekomma, och det var "döppa", som tillreddes på följande sätt. Man stekte fläsket, i flottet hällades en smula vatten, och i detta rörde man ned finskrätt kornmjöl. Vid måltiden sattes pannan med "döppa" mitt på bordet, i en annan skål var den oskalade potatisen. Så tog man en potatis, skalade den med fingrarna och doppade den, d.v.s gjorde en cirkelrörelse med den i "döppapannan". Även fläskbitarna togs upp ur pannan med fingrarna.

Till alla dessa rätter hörde dessutom den sura mjölken. Denna förbittrade min barndom. Jag hade magsyra, och så snart jag drack mjölk, brände det som eld. Men då ingen annan sade något, var det inte lönt för mig att klaga.

Nästa måltid var davar eller "dave" som vi säger. Den kom klockan tolv och bestod av rågmjölsgröt och mjölk, eller "kokesmat": ärt- eller potatsoppa /eller möjligen kålsoppa/ med avkok på det gamla köttet. Dessutom bröd och mjölk som vanligt.

Till aftonvard fick man mjölk, en "fjärding" bröd och en liten smörklick. / man hade stora brödkakor med hål i mitten, dessa skuros i fyra delar, och varje sådan del kallades "fjärding"/

Kvällsmaten bestod alltid av rågröt och mjölk samt bröd om man ville ha.

Detta var nu hos den burgnare bonden, Hos torparna och backstugusittarna var det naturligtvis mycket tarvligare. De hade inget slakt, och salt fick ofta ersätta köttet. Bröd fingo de oftast på det sättet, att torparen efter

5042

5
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fullbordat dagsverke fick med sig en kaka hem. Deras eget
ibland
bröd bakades endast av havre, som därtill ~~stika~~ fick blandas
upp med bark.

Kaffe började komma vid denna tid men brukades endast
vid högtidliga tillfällen. I vardagslag drack man aldrig
kaffe men ibland ~~stika~~ kokade man kornkaffe på söndagarna.
Sockret var i stora, $\frac{1}{2}$ -tum tjocka kakor /kaksocker/, och
då det på många ställen inte fanns någon sockertång, hände
det att moran bet loss bitarna och lade dem i sockerskålen.
Det hände ju inte så ofta, men jag har själv sett det.
Det fordrades starka tänder för att bita kaksocker, men det
hade man på den tiden.

-5042

Kläderna.

Alla kläder tillverkades naturligtvis i hemmet. På vintern satt kvinnorna och spann och vävde av ull och lin, och när tyget fram på våren blev färdigt skickades bud efter skräddaren. Denne kom dock inte genast utan först när gårdens tur kom. Likaså med skomakarn. Skräddaren sydde endast ytter-~~ringgen~~ kläderna, linnen och skjortor gjorde mor själv. Skomakarn skulle göra ett par långstövlar åt ~~sk~~ far och drängen, vidare laga upp gamla stövlar och skor. Mor och pigan skulle ha var sitt par kängor. I kängskaften var det en tid modernt att ha "hästskyltresårer". Dessa köptes hos läderhandlaren och troddes vara gjorda av hästläder, men om de var det, vet jag inte. På klackarna sattes "sinker", hästskoformade järnskenor, som spikades fast för att inte klackarna skulle nötas av så fort eller slitas sneda.

I detta sammanhang kan nämnas, att drängens stövlar

och pigans kängor utgjorde en del av deras lön. Denna bestod, vad drängen beträffar, av ett par skjortor och en liten penningssumma. Hur stor denna var ~~vix~~ på 1850 - 60-talen vet jag ej, men år 1885 vet jag, att min far betalade 100 kronor till vår dräng, vilket ansågs mycket högt.

Pigan skulle förutom pengar ha ett par kängor, enteller två särkar, ett skålpund ull samt ett "höraland" /linland/. Detta kallades att ha "fulla persedlar".

Mor sydde som sagt underkläderna, och tyget till dem var vävt av blångarn. Att de inte var precis behagliga att ha närmast kroppen, kan man nästan förstå utan att ha använt dem. Jag vill i alla fall berätta en historia från min egen barndom som ett belysande exempel på vad dessa skjortor kunde ställa till med.

De där skjortorna var som sagt förskräckligt vassa särskilt medan de var nya, när de blev lite slitna, var

5042

8
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

de bättre. Nu var väl jag särskilt ömskinnad, ty jag pinades
gruvligt varenda gång jag måste ta på en ny skjorta. Men så
hittade jag på att ~~stiga upp på vinden och söka mig en~~ varje söndags-
morgon - då skulle man nämligen byta skjorta - stiga upp
tidigare än de andra och gå upp på vinden och söka mig en
som var begagnad. Men en söndag - jag var då ungefär tolv
år - råkade jag sova för länge, och så kom mor med en all-
deles ny skjorta. "Nu Gustav skall du ta på den här" sade
hon. Jag blev rädd och nekade tvärt. Det hörde far och han
var häftig av sig, så han kom rusande för att få tag på
mig. Att säga mot sina föräldrar var en dödsynd. Jag sprang
- det brukade jag alltid göra, ty hann jag undan fick det
vara med avbasningen - men nu fick min äldre bror fatt mig
och han höll mig tills far kom. I en vrå stod några rätt
långa hägg-slydjor, som far strax förut huggit till pisk-

5042

9
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skafft. Nu tog han en av dem, och den avbasning som följde skall jag aldrig glömma. Slutet blev, att jag måste ta på den nya skjortan. Ja, jag "krängde" den förstås, för tyget var alltid lite slätare på rätsidan än på avigan.

Men det blev underligt nog den sista, nya blånskjorta jag hade. Mor var i grund och botten ganska ömhjärtad, och hon tyckte nog synd om mig.

Kalsonger användes inte varken vinter eller sommar. På sommaren bestod den manliga klädesdräkten av skjorta, "skättefallsbyxor, och ett par träskor. Ingen blus. /Skättefallstyget vävdes med bomullsgarn till varp och skättefallsgarn till "öv". Skättefallet består av de grövsta lintågorna plus en massa skävor. Skättefallsgarnet, som var groft och ojämnt, spänns vanligen av gamla gummor./

På vintern hade männen stövlar, skinnbyxor och vadmals-

5042

10
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tröja./

~~xxxx~~. Under skinnbyxorna hade man, om det var riktigt kallt, ett par vadmalsbyxor eller skättefallsbyxor, i annat fall inget alls. Vidare hade de äldre vanligen ett förkläde av skinn.

Skinnybyxorna var antingen av garvat får- eller kalvskinn.

I senare fallet var de ju starkare och kunde hålla ända till
10 - 12

~~xx~~ - ~~xxx~~ år. Inte utan lagning förstås. Det fanns två skräddare här. En som sydde nytt, och en som for omkring och "beslog" skinnybyxor. Denne var inte så "fin" som den förré. Men de där skinnybyxorna blev fula, särskilt på knäna, som tänjdes ut och blev som säckar.

Vid skogskörslor och långresor hade man dessutom en vadmalsrock eller, de burgnare, fårskinnspäls.

Detta var nu i slutet på 1800-talet /1860 och framöver/. Tidigare, det hade jag hört far berätta, hade männen knä-

byxor, men det har då jag aldrig sett eller haft.

Kvinnorna hade på sommaren kjol och kofta av blåntyg och på vintern likadana persedlar av hemmavävt "köpegarnstyg"¹/₂

/"viktorlagarn"/i olika färger och mönster. Kjolen var så lång, att den nästan släpade på marken, lång var även koftan, som räckte ett gott stycke nedanför midjan. Även kvinnornas kläder syddes av den manlige skräddaren vid hans besök i hemmen.

5042

12
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Giftermål.

För någon mansålder tillbaka låg det en hel del sanning i den bekanta historien om vad pojken sade som på ett husförhör av prästen blev tillfrågad om vem som instiftat äktenskapet. Svaret lydde: "Mor och far och Stina i Hørnaryd".

I hem, där giftasvuxen ungdom fanns, lade föräldrarna sina planer, och många gånger blevo äktenskap ingångna mera med hänsyn till att den och den hade så och så många daler att föra i boet än med hämsyn till de ungas tycke och kärlek.

Den unge mannen behövde inte gruva sig för att gå att fria, det skötte "bönmannen" om. Lika ofta var det en "bön-mora". Det fanns åtskilliga på den tiden som kunde skryta med att ha fört flera par tillsammans. Obligatorisk lön för besväret var en skjorta och, om det ville sig riktigt väl, ett par strumpor. Var det en duktig fästmö, skulle hon sy och sticka dessa persedlar.

Hur man än drillade ihop äktenskapen på den tiden, så

5042-

13
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

har jag aldrig hört berättas om några utpräglad olyckliga äktenskap - såvida inte superiet spelade in. Några skilsmässohistorier har jag heller ej hört tals om här från byn.

Vid förmögnare äktenskap skulle de unga under lysningstiden "begåva" som det hette. Till de närmaste släktingarne blev det således at de manliga en hatt och åt kvinnorna en silkeshuvudduk.

Fattigt folk, som tänkte gifta sig, gingo omkring i bygden och både om "ostahjälpen" och "säasä". Det förra av ungdomen, det senare av mannen. Ostahjälpen bestod av en lindocka och ull. Hade en av kontraenterna tjänat hos någon bonde, hände det ibland, att denne upplät en bit av sin hag- eller skogsmark, och där slog de unga sig ned, byggde sig en liten stuga och började odla i vildmarken. Det gavs några friår för arrendeskyldigheten, men sedan blev det dagsverken till stamhemmanet. Så många, att jag mer än en gång ryst, då jag

sett och hört berättas därom.

I detta sammanhang drar jag en historia om hur det gick till efteråt när de stora bokskogarna på Ed avverkats. När det släta av stammarna upparbetats till stäver /tunnstavar/ och bortforslats, fingo torparna därute lov att vräka ihop toppar och grenar o.s.v. samt bränna upp det. I askan hackades så ned potatis. När hösten kom, tog jordägaren halva skörden. - Detta från 1870-talet

5042

i5
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
—*—

Kyrkan.

Även här i Voxtorp har jag hört berättas, avt de gamle den sägnen, att när kyrkan skulle byggas - platsen skulle vara där grosshandlare Elvström nu bor /Fridhem/ - så rev trollen ned det man under dagen byggde upp. Då spännde man ett par stutar eller kor - vilket det nu var - för en vagn och läto dem gå som de ville, och där de stannade, skulle kyrkan byggas. De stannade där kyrkan nu är, och där fick man bygga i fred. Att kyrkan inte ligger på central plats i socknen skulle ha berott på denna sak.

I alla händelser besöktes kyrkan vid söndagsgudstjänsterna på ett annat sätt än nu. Regel var, att så många som ej hade särskilt förfall skulle gå till kyrkan. Om detta skedde av behov att höra Guds ord eller av gammal vana, därom kan jag inte yttra mig. Men på 1870-talet blev det ett omslag, man brukar kalla det väckelsetiden.

Min orubbliga tro är, att det då kom en Guds särskilda besökningstid till folket i dessa trakter. Människorna kommo i ånger över sina synder och hungrade efter frälsning. Man läste Luthers, Arnts, Rosenius' med fl. skrifter i religiösa ämnen och funno däri en bättre andlig spis än prästen i kyrkan kunde ge. Kommo så lekmannapredikanterna, alla likt fiskarna vid Genesaret - olärda, men fulla av Guds andes eld. De hade själva i sina hjärtan emottagit frälsning och kunde därför leda andra in på frälsningens väg. Den tryckande syndabördan föll av, och man prisade Gud för hans frälsande nåd.

Men illa nog förstodo inte våra präster denna rörelse, de satte sig till motvärn, beskyllande lekmannapredikanterna för att komma med lös lära o.s.v. Men att strida emot Gud och hans ord har aldrig i längden gått, och det gick inte här heller. Prästerna vunno ingen seger. När prostén Viberg

i Värnamo efter gudstjänsten här en söndag med myndig ton. Befallt folket att gå ut ur kyrkan vid hans predikans slut. /predikan för predikant Wigoff var utlyst efteråt/ så lydde man och gick, men från den stunden kom tanken upp att bygga egen gudstjänstlokal. Något år därefter stod missionshuset färdigt, där det står ännu i dag, och så var kyrkans olycka skedd.

Beslutet om att bygga missionshuset i Bor fattades den 21 mars 1874. De som undertecknade denna föreningshandling voro: Sven Gustav Andersson, Åsen. Petter Johannisson, Bor. Johannis Pettersson, Södergård. Sven Johan Svensson, Södergård. J. Fager, Fällan. Petter Jonasson, Norregård. Severing Larsson. Johannes Gustafsson, Drömminge Prästg. A. Gustafsson, Ängatorpet. Gustaf Jonasson, Liderna. Johannes Jonasson, Norregård. Jonas Andersson, Lergård.

Till byggnadsdirektionens kassaförvaltare valdes Johannis

- 14 -
5042

i 8
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
—*—

Pettersson i Södergård.

Det är gripande att läsa detta aktstycke. Intet ont ord säges om prästernas motstånd, endast: "Kyrkan tyckes inte heller bliva tillgänglig --" d.v.s. för Jönköpings missionsförenings predikanter.

Man kan med skäl fråga sig, vad orsaken kunde vara till prästernas fiendskap mot lekmannarörelsen. Prästerna predikade Guds ord, och det var ju ock predikanternas syftemål. Om prästerna likt judarna i Berea "forskat i skrifterna om de så förhölle sig", hade förvisso samarbetet kommit till stånd till ömsesidig välsignelse. Men så skedde ej. Den makt och myndighet kyrkan ~~haft~~ och prästerna haft över själarna sedan århundraden gick i spillror. Kyrkbesökarna tunnades av, och missionshusen fylldes med sökande själar. Reparera skadan blir svårt för kyrkan.

5042

19

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Skolväsendet.

I min fars barnaår - han föddes 1839 - fanns här ingen ~~skola~~ officiell skola i socknen, men läsa och skriva en god svenska - bättre än jag sett någon annan jämnårig göra - det kunde min far.

Han liksom väl de flesta av byns barn hade fått lära sig detta hos en gammal änka, som hette Maja- Stina i Källäng. Denna kvinna hade varit gift med en mjölnare i Virestads socken, men vid hans död hade hon flyttat tillbaka till hembygden. Hon var nämligen svägerska till dåvarande ägaren till min gård, Johannes Persson.

År 1808 fick hon således upp den lilla stugan i Källäng, där hon blev lärarinna, och synnerligt duktig lär hon ha varit. Barn, som bodde allt för avlägset, inackorderades hos henne. Till och med prästasöner lära ha fått undervisning av henne. Petter i Skräddarebo, född i Norregård, där

- 36 -
5042

20
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
—*—

han många år levde, skulle ha varit hennes första elev.

Min fars hela skoltid var sex veckor hos henne. Man förstår, att strävandena för skolbildning dock tagit ett tufffjät framåt sedan storskiftets dagar, ty då kunde ingen enda bonde skriva sitt namn på lantmäterihandlingarna, endast sina bomärken.

Under åren 1843 - 45 började man röra på sig för att få en sockenskola till stånd. genom att insamla frivilliga gåvor till en sådan, och år 1847 anställdes vår förste skollärare, som hette Berggren. I lön hade han kontant 25 riksdaler och den ökades så smått, så att han år 1850 hade 98,21. Troligen hade han också en del naturaförmåner i form av kofoder, kanske också offer på husförhören / det senare hade åtminstone skollärare C.G. Andersson under mina barnaår/

Man förstår, att skolan då inte stod så högt i kurs, eftersom läraren betalades så magert. Men Berggren tog sitt

kall på ramaste allvaret. Mycket sträng var han, och prygel förekom ofta. Många historier därom berättas ännu. Men så har ju pojkar också varit uppfinningsrika i alla tider. En gång skulle han klå upp en pojke och böjde ned hans huvud mellan sina knän och beredde sig att med käppen lappsalva honom i stussen, men då passade pojken på att med en nål sticka honom djupt i benet. - Det blev inget prygel den gången. - Men det måste sägas om Berggren, att var det någon elev, som vinnlades sig om flit och gott uppförande, den slog han inte.

Om Berggren även höll skola på Ed, kan jag ej säga, men när den unge vikarierande folkskolläraren och organisten C.G. Andersson år 1883 kom hit, var folkskolan flyttande mellan Voxtorp och Ed. Två terminer med varannandagsläsning i Voxtorp och en med varjedagsläsning i Ed under högsommaren. Vid denna tid fanns dessutom två småskollärare, Jönsson och

Blomgren, vilka hade flyttande skolor i bondgårdarna. Min småskolekurs genomgick jag hos Jönsson i Bors missionshuskammare.

Den unge Andersson blev genast vid sin hitkomst mycket avhållen, och man önskade ivrigt att få behålla honom. I vederbörlig ordning sökte han också platsen, men som flera äldre lärare sökt, kom han ej upp på förslagsrummet. Vad var då att göra. Jo, den gången var här enighet i Voxtorp, och man kom överens om att närvara vid valet men icke rösta utan fordra ett nytt förslag. Detta skedde. Ny ansökningstid, samma sökande och samma lärare på förslaget. Andersson kom icke heller då upp.

Då dagen för det andra valet kom, frågade kyrkostäm-
mans ordf., prosten Wiberg: "Skall ni rösta i dag?" Obetänk-
samt nog råkade en bonde från Drömminge säga ja. Prosten fick
då läsa igenom hela vallängden, men ingen sade ett knyst.

Då tyckte den myndige prosten, att det gick för långt och slängde ut några barska ord. Min far blev honom emellertid inte svaret skyldig, utan i lika barsk ton talade han om, att det var församlingen, som skulle ha en lärare, och när inte skolrådet hade velat taga den minsta hänsyn till församlingens enhälliga önskan om att till lärare få den avhållne Andersson, ja, då må prosten ligga som han själv bäddat åt sig.

Då fann äntligen prosten för gott att fråga stämman om den till den lediga platsen ville välja C.G. Andersson. Ett rungande ja blev svaret, och så var den segslitna frågan löst - tack vare en enighet, som väl i våra dagar vore otänkbar.

Sent skall jag glömma denne min lärare. Aldrig har jag hört hans make såsom organist och kyrksångare. Men hans livstid blev ej lång. 1898 dog han i lungsot i trättiofem års

5042

24

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

åldern.

Som skollokal i Ed användes i många år det hus, som står mitt för allén öster om landsvägen. Jag har av trovärdiga personer hört berättas, att detta hus byggdes till skollokal för Eds roten, och att alla torpare och bönder därute bidrogo till bygget med virke och arbete. Men man försummade att avfordra ägaren till Ed något skriftligt därom. Det kom en ny ägare till gården, patron Västman, och en vacker dag gav han skolrådet besked om att huset var hans och fick inte vidare användas till skollokal. Efter mycket parlamenterande fick man äntligen av honom köpa den tomt skolhuset nu står på, och så blev det till att bygga på nytt, vilket skedde 1905. Voxtorps skolhus ombyggdes 1909.

Gästgivaregården.

Skjutsnigsskyldighet, när budkaveln / finnes ej kvar/ kom från gästgivaregården, ålåg alla byns bönder såväl dag som natt. Det var då att släppa allt annat och genast begiva sig iväg. Antar att skjutstaxan var låg, ty alla gamla berättelser tyda på missnöje med detta tvång.

Ibland hade de resande egna vagnar, som voro för tunga för byns små spensliga hästar. Dessa fingo alltså ta till sina yttersta krafter om den resande själv körde eller pockade på att få åka fort, vilket icke hörde till undantagen. Sällan vågade skjutsbönderna opponera sig, och med harmen i hjärtat fingo de se sina hästar överansträngda.

Men en berättelse har jag i ett motsatt fall, och det är om min farfars far, Petter Eriksson i Södregård. I sin krafts dagar lär han ha varit mycket stark och vig, så pass att om det - som ibland hände - blev krakel på gästgivaregården,

- 42 -
5042

26
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

så blev han genast efterskickad, och då gjorde han i en handvändning rent hus.

Som sagt, en gång skjutsade han en resande till Nederled, men resenären ville själv köra, och det gjorde han på det sättet att hästen måste springa i sken ända till Räfsebo~~da~~, där vägen då gick upp i en brant backe /Getaryggen/. Men där hoppade Petter av, fattade tag i båda vagnshjulen och lyfte upp hela ekipaget och frågade i barsk ton, om herrn ville köra vettigt, annars så ----.

Den resande tog till bönboken, och sen fick Petter själv köra, men det blev i gående ända fram.

Några fjädervagnar fanns här inte på den tiden. I bästa fall fanns där två långa, uppåtböjda träfjädrar under sätet. En och annan fjäderkärra fanns det dock. Vinteråkdonet var skrindan. Redskapen vid skogskörslor voro i hög grad primitiva. Av värmlänningarna, som körde på Eds skog, fingo bön-

5042

27

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

derna härvidlag lära åtskilligt, men framstegen gingo sakta.
Den som i vår tid skulle köra timmer ur skogen utan kedjor
och spännbjörn, stode allt bra handfallen, men våra förfäder
fingo reda sig ändå.

5042

28
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Posten.

Vår poststations namn var i min barndom Voxtorpsby, förändrades sedan något år till Lundholmen men strax därpå till Östbo-Bohr, vilket namn behölls ända tills järnvägen öppnades för trafik den 23 dec. 1902.

Innan dess hade vi kärrpost med avgång från Värnamo till Moheda tisdagar och fredagar och därifrån till Värnamo onsdagar och lördagar. Poststationen var hos August Johansson i Norregård, och han var postmästare så långt tillbaka jag minnes. Som han hade klen hälsa, sköttes postgöromålen kanske lika mycket av hans dugliga hustru, mor Emma, som alltid på sitt vänliga sätt expidierade vem som kom och på vilken tid som helst. Aldrig var det då fråga om någon posttid på postkontoret.

5042

Slåttern.

När man nu ser de härliga sädesskördar, som växa på de nu genom invallningen torrlagda markerna, kan man inte föreställa sig det svåra arbete, som våra förfäder alltid haft vid slåttern och bergningen av starrhöet på dessa marker. Ofta steg vattnet högt upp, så att man måste gå till knäs, och ännu längre ibland, i vattnet. I "Skitenbindlingarna" &/ och andra djupa ställen fick man vada ända till midjan i vatten, skjutande en båt framför sig att lägga höet i. Lien måste vara vass och hållas säkert, så att den inte sjönk ner i den gamla "rubben", ty då blev den snart slö. Helst tog man nya liar till denna slåtter, de gingo säkrare och voro lättare att hålla. Till att hålla lien vass användes "visp", en trästicka av ek eller al. Ekstikka till "len" ~~xxx~~ och alstikka till "hård" lie. ~~Användes ekstikka till~~

&/ Namnet kommer av att man blev smutsig ända upp till midjan.

Skriv endast på denna sida!

5042

Ekstickan skulle tagas av en "låne" / ek, som legat i jorden en längre tid/.

När kvinnorna räfsat ihop höet, fick man lägga det i en "boga" och på ryggen bära det upp till torkplatsen, ibland flera hundra meter. Säkert en nog så påfrestande promenad. Ibland lastades det på en dragkärra med höga hjul, "dykärra", och drogs iland, men det var också svårt.

Man undrar inte på att gubbarna mer än en gång tänkt och talat om hur bra det skulle vara, om dessa marker kunde torrläggas, och slutligen år 1877 började man söka få ligång en sjösänkning. Men det stötte på oerhörda svårigheter, då aldrig majoritet kunde vinnas för förslaget. Motståndarna - de som skulle haft den mesta nyttan av företaget - voro i synnerhet ägarna till Toftaholm och Ed, greve Bonde och patron Västman. De hade makt, rikedom och ett juridiskt biträde till sitt förfogande, alltnog sjösänkingsförslaget misslyckades. Efter ca tjugo års ansträngningar måste allt

5042 -

uppgivas, och de 35- 40,000 kronor, som betalats i omkostnader, voro bokstavligen kastade i sjön. Kom så år 1911 ing. Gunnars- sons stämning men yrkande om fasta dammars byggande vid Flårens utlopp. Under 1918 kom frågan om sjöarnas reglering upp, men lyckligtvis löstes för Bors by alla dessa farhågor med invallningen, som blivit till allas belåtenhet.

Vid tiden för storskiftet d.v.s. år 1900 var alla Högatågsmarkerna beväxta med storskog. Undan för undan höggs den ned, brändes upp, och så kom den frodiga gräsväxten. Inte var det något latmansgöra att slå av detta gräs, oer- hört stenigt som där är, men allt går här i världen när det måste gå. Kanske man mer förr än nu levde efter den kända formeln: "Arbetsamhet befordrar hälsa och välstånd och hindrar många tillfällen till synd". - Det var så vanligt att man skulle ner till Högatåget och slå, att ingen gruvade sig.

5042

- 48 -

32

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Slåttermarken i Högatåget. Betas nu. Av Maja-
Lisas stuga finnes stenfoten ännu kvar.

Skriv endast på denna sida!

Alla bönder i byn hade sina slätterängar där. Vägen dit var då jämmerligt usel, och skulle man sommartid köra ett lass hö därifrån, måste körkarlen gå bredvid och med all makt hålla i, så att inte lasset välte. Alla hade således lador, vari höet inbars, vilket sedan på vinterföret hemkördes.

Under denna slätter och höbärgning levde man ett verkligt friluftsliv. Sin mat åt man i skuggan av ett träd, och på natten sov man i ladan, om man tyckte att det var för ansträngande att gå hem på kvällen. Vi i Östergård brukade alltid kampera på Källängs höränne och åto vår mat inne hos den snälla moster Maja-Lisa. Många koppar kaffe bjöd hon oss på. Värst kändes det för oss pojkar, när far klockan tre på morgonen väckte oss, och vi halvsovande måste asa oss nedför stegen. Att naturen är härlig med fågelsång och blommande fågring, det ser och hör man inte, när kroppen

Lie. Äg. Sagesmannen.

"Arvet" 121 cm

"Knaggarna" 14 "

"Knaggarna" är av kohorn.

På "arvet" synes "vispen",
som sitter i märlor och
är 55 cm. lång.

Småland
Östbo hd
Västergöt
1874

5042

And. John Nikson
Ber. Gust. Ericson
Jord 1874

35
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

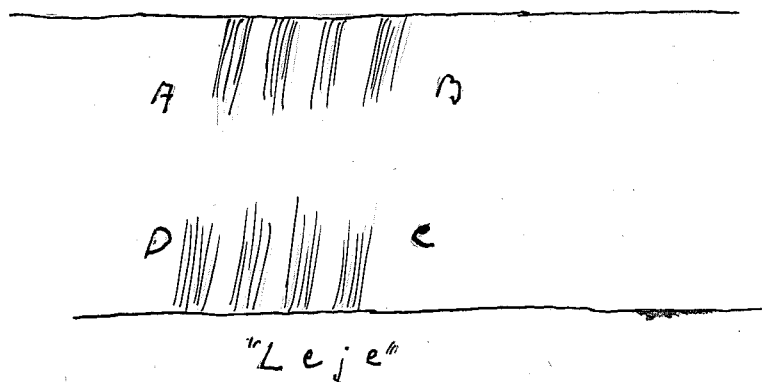
är bruten av det hårda arbetet, och sömnen varit för knapp.
Men jag säger igen: Allt går då det måste gå. Gott var i
alla fall att slippa slåttern på Högatåget.

Ännu ett svårt arbete, som våra förfäder
måste utföra, var slagtröskningen. Först på 1870-talet kom
kör- och dragtröskverken i bruk. Att från klockan två eller
tre i ottan och så dagen i ända föra slagan var ett både
enformigt och tröttande arbete, och allra värst kändes det
den andra dagen, innan kroppen blivit intränad. Jag vet det
av egen erfarenhet, då jag i min ungdom fick hålla min
"tått" i "fyrtakten" vid rågröskningen. /Längre tillbaka
måste ju all säd slagtröskas efter föregående bankning
mot logbalken/. Det var då ingen ovanlighet, att gårdens
piga dagen i ända fick föra slagan tillsammans med männen.

Tröskning

5042

Slagtröskningen gick till så här: Man löste upp och bredde ut åtta kärvar, fyra vid varje långsida av lögväggen, med axen ut. Detta kallades ett "leje". / se fig./

De fyra tröskarna ställde sig mot varandra två och två och började slå på toppen av kärvarna. Ena laget vid A, andra laget vid C. Sedan flyttade man från A till B resp.

C till D och gick tillbaka över stubbändan för att sluta med mitten av banden. Det ansågs nära på hedrande att slå första slaget på ett lejer, ty det var skamligt att stå och dra sig allt för länge sedan banden voro utbredda. Fördrängen eller över huvud taget chefpersonen i laget gav tecken, när man fick sluta med tröskningen, vilket skedde helt enkelt därigenom att denne upphörde att slå.

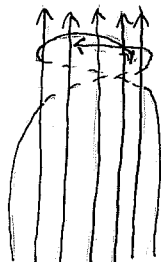
Då man tröskat ena sidan av lejet, gingo de båda tröskarna mot varandra och föste ihop halmen med fötterna, sedan böjde de sig ned och togo ungefär hälften var, lyfte upp och vände fånget i luften, fortfarande med axen utåt, varpå samma procedur som förut upprepades.

När lejet var färdigtröskat, sparkades halmen upp med fötterna, varpå man böjde sig ned och riste upp den med händerna mot benen. Då detta var gjort, fattade en tag om hela "bukan", reste sig, vände ett kvarts varv och höll den

5042

38
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tryckt mot väggen medan den andre ur toppen av bukan ryckte ut några strån till band. Sedan vände sig den förre ut mot logen, fattade tag om bandet, böjde sig ned och lade bukan på golvet och band. Samtidigt snodde den andre ihop några av toppaxen till ett band om toppen. Halmbukan kastades

undan och den avtröskade säden sopades med en neke ihop till en dråsa mitt på loggolvet, varpå ett nytt lejer lades ut.

Toppband på halmbuka.

.....

Det var mycket viktigt att hålla takten vid tröskningen, ty i så fall gick det betydligt lättare. Nybörjare och de som inte hade så gott taktsinne fingo snubbor. När slagorna gingo i takt rätt som de skulle, sjöngo de: "Rock å byx å

tu par) vanta(r), rock å byx å tu par) vanta(r), -----".

Ibland då det var ont om folk, kunde man endast bli tre på logen. Det kallades "tretrösk" i motsats till "fyrtrösk". Man undvek så mycket som möjligt "tretrösk", som var betydligt mera ansträngande därför att takten blev ojämn. Slagorna klagade: "En fattas, en fattas, en fattas, en fattas, -----".

Var man ett gammalt, övat ~~gång~~ lag, kunde man göra tricks med slagorna, bl.a. att låta "drunten" lätt slå i taket. Det blev då "ått-takt".

Efter tröskningen risslades dråsan i ett "rissel" och var färdig för kastning. Vid kastningen skyfflades dråsan mot den mindre av de två mitt emot varandra belägna logdörrarna. Dessa öppnades, och säden kastades med en "kastaskovel" mot den större dörren. Önskvärt var, att vinden blåste mot kastaren, men en van kastare generades dock ej

5042

av vindstilla. Säden skiljde sig gott ändå.

Efter kastningen breddes säden ut på loggolvet och fick torka, men var det riktigt bråttom med att få mjöl, eldades bakugnen upp och fylldes med säd, som under omrörning låg där i ca två dygn.

5042

De första hembyggda tröskverken voro tunga och otympliga, och de stackars dragarna fingo slita ont, i regel en häst vid ena bommen och ett par stutar vid den andra. Både tröskverk och vandring gjordes av en som hette Sven i Lunden. Han snickade ^{trä}trävirket, gjutgodset köptes från *Härryds bruk.*

41

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

5042

Vid tröskning med slagverk var arbetsfördelningen så här: Far matade, pigan skar upp nekarna, mor räfsade undan "tunnan", en eller två karlar ristade upp halmen med "risteklynne" och en eller två bar upp den på "slynnet". Morfar eller farfar och en pojke körde. Pojkens lön brukade vara 25 öre om dagen, och en karlalön högst en krona. Men då brukade , åtminstone här, alltid torparna få en kaka bröd extra.

Man tröskade med verket till skymningen, och sedan skulle man "härpa" dråsan, vilket vanligen inte tog slut förrän klockan tio på kvällen. Harpan, som också var hemmagjord, såg ut ungefär som en vanlig kastmaskin men betydligt enklare konstruerad. Det fanns inga såll, man nöjde sig med att "skilja agnarna från vetet" helt enkelt. En liten reglering av kornstorleken /den lätta säden från den tunga/

- 59 -
5042

Slagtröska, sedd framifrån.

L. 100 cm., med matarebord 158 cm. Br. 120 cm. H. 80 cm

Skriv endast på denna sida!

- 5042

44

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Slagtröska, sedd från matarebordet.

Skriv endast på denna sida!

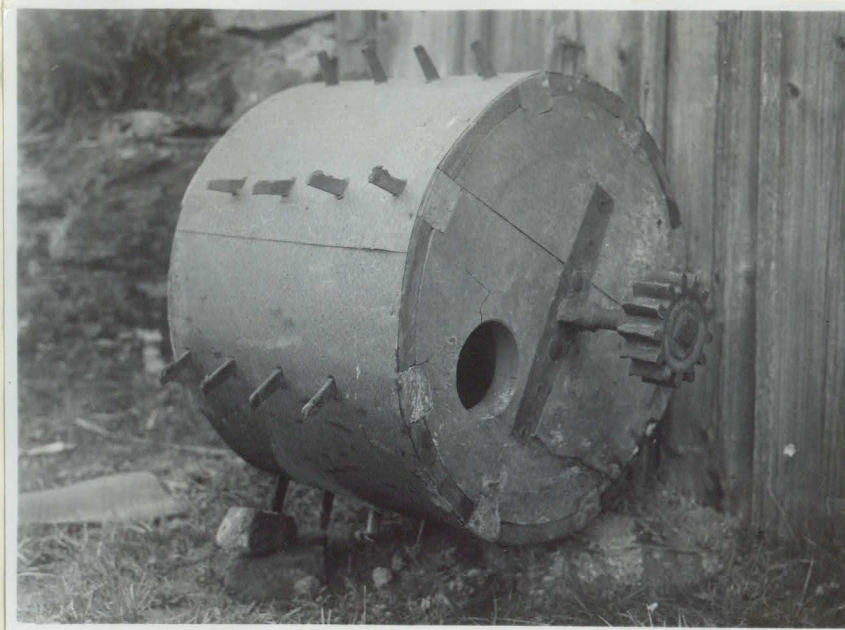
5042

Slagtröska sedd framifrån. "Hatten" har lyfts av för att visa slagcylindern. Brädkanterna i "hatten" skoda med järnband. Cylinderns diam. 70 cm. längd. 100 cm.

Skriv endast på denna sida!

5042

"Tunna". De flesta ändrade sina slagtröskor efter en tid. .
Tog bort slagcylindern och gjorde och satte dit en "tunna" i
stället. Tillverkad av 2" ekplank. Stiftens längd 6 cm.
Tunnans diam. 64 cm.

- 5042 a

Vandring. Vandringen är överbyggd, och huset användes samtidigt till vagns- och redskapsbod.

Drevhjulets diam. 120 cm.

"Lyktan" " 30 "

Dragbommarna 300 "

Höjd 245 "

Skriv endast på denna sida!

Dråsaskovel, risteklynna och
rissel.

Äg. Sagesmannen.

Dråsaskoveln: L. 120 cm.

Br. 38 "

L. 63 "

Risteklynna: L. 155 "

Pinnarnas L. 58 "

Br. 28 "

Rissel: Diam. 74 "

H. 17 "

"Härpa". Äg. Viktor Karls-
son, Bor.

Den stora tillbyggnaden
där uppe hör inte till. Den
är bara satt dit för till-
fälet för att "härpa" gräs-
frö. Skall alltså endast
vara tratten, som syns genom
ekrarna i storhjulet. På
Storhjulets axel sitter en
refflad rulle. Refflorna
kallas "ryler".

Måtten: L. 140 cm.

H. framtill 110 "

baktill 130 "

Storhjulets diam. 67 cm.

"Lyktans"/det lilla/ 3 1/4 cm

Skriv endast på denna sida!

5042

50

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

kunde man dock vinna genom att den botten, på vilken säden
längre/
strömmade ned, kunde föras upp eller ned.

Efter slagtröskverken kom dragtröskverken. De första
som voro i bruk här tillverkades vid Jönköpings Mek. Verkstad,
vilket gav en torpare, som varit med om att draga ett sådant
verk, anledning säga: "Jag har varit på Jönköpings häkte!"
De fyra dragarna fingo minsann veta att de levde.

Skogen.

Efter det att nyodlingarna börjat taga fart, blev ju också spanmålstillgången rikligare, så att det blev över för avsalu. Under 1870 och framöver kördes långa foror havre till Moheda och ansågs dessa försäljningar vara ganska vinstgivande, Så mycket, att de gamle brukade tala om och framhålla denna "goda tid".

Så småningom började också skogen få värde. Förut hade man huggit ned bit efter bit och med möda vräkt ihop stammarna och grenarna och brännt det hela, varefter man noga samlade upp askan, vilken såldes för pottasktillverkning. Till detta ansågs bok och björk bäst. Andra åter spred ut askan på den brända fällan och hackade ned säd eller potatis, ibland sattes även rovor eller kålrötter. Åtskilliga gamla har jag träffat som varit med om detta arbete.

Men som sagt man började få spekulanter på skogen.

Antagligen var det väl den danske f.d. sjömannen kapten Hammar, som satte igång dessa affärer med sitt ångsågsbyggande på Hatteberget, där han sysselsatte ett tjugotal arbetare. Hattegergssågen bestod av två ramar och ett kantverk, och den drevs av två ångmaskiner, varav den ena stod på hjul. Bränslet till dessa var sågspån och avfall.

Huvudparten av virket togs på Eds skog, på näset mellan sjöarna Flåren och Furen, och flottades fram. Det berättas, att så mycket virke framflottades, att man kunde springa över hela Borviken på stockarna. Sågverket var igång väl en tio år, och under tiden blev det många arbetsförtjänster för såväl huggare som körare, men av den senare förtjänsten tog ett lag värmlänningar en hel del. Det sågade virket kördes efter oxar och hästar till Värnamo, delvis även till Moheda. För ett lass till Värnamo betalades i körlön ~~XXXXXXXXXXXX~~ 1,00 - 1,25 kr.

5042 -

Beträffande värmlänningarna så voro de, om man bortser från de minskade körförtjänsterna, till nytta för bygden däri-
genom att de lärde bönderna nya och bättre drivningsmetoder. Bl. a. kommo de med de s.k. "värmlandskälkarna", vilka voro avgjort bättre än de förut använda, och som för övrigt brukas här än i dag. På grund av de korta avstånden körde man sällan "uppläst", d.v.s. med två kälkar, utan för det mesta på släp med en kälke. Detta var som sagt på Eds skog.
/Med "uppläst" menas att ha virket lastat på två "åkane" el. "ökane" = lastbankar. Ordet kan således även användas vid körning med vagn./

Det mesta virket kördes som sagt ned på sjön, och när våren kom med öppet vatten, drogs det med hjälp av "länsar" och "spelflotte" till sågen.

Nu hade man lärt sig flotta virke i sjöarna, och när kapten Hammar flyttade med sin ångsåg, kommo skogsspekulanter från Åggårdssågen invid Ljungby hit upp och tillhandlade sig stora skogpartier av Bor-bönderna, och ända upp ifrån Lundboholm och Klockaregårdens östra skogskiften, ja, även ifrån Gällaryds socken. Mycket väl minnes jag hela Hattebergsåsen och maden intill alldeles full med höga lavar av kubbar, vilka framkörts under vintern. Körarna voro så många, att ibland kunde vi se en hel rad tätt intill varandra ända härifrån Östergård ut till avlastningsplatsen.

När Borås- Alvesta järnväg öppnades för trafik /den 23/12 1902/ upphörde denna virkesdrivning. Andra skogsköpare och andra trafikmöjligheter kommo. Att skogskapitalet allt för hårt anlitats under dessa år, därom är ej tvivel. Lyckligtvis fingo vi skogsvårdslagen av 1905, vilken bl.a. stadgar återinplanteringsskyldighet, och nog har den förordningen

5042

verkat med gott resultat, men ännu återstår mycket att önska, när det gäller en god skogsvård. Ännu i nådens år 1934 finner man i socknen större och mindre arealer försumpad skogsmark, där vitmossan smyger sig fram tum för tum, ödeläggande större och större arealer.

I detta avseende, liksom i mycket annat, var min far, Erik Johan, en framsynt man. Redan på 1870-80-talet dikade han ut~~ax~~ alla kärrlaggar, som fanns i hans skog och sträckte ut flera långa diken i torvmossen. Jag kan härvidlag ej underlåta att berätta en belysande historia om hur litet vaken allmänheten var för skogsdikningens betydelse.

En gång då far höll på att dika ut ett kärr kom Petter i Skräddarebo /jag talar om honom mera längre fram/ gående förbi, och frågade han då i spydig ton vad det här arbetet skulle tjäna till. "Jo", sade far, "jag tänker diket skall

Skogsdikning

5042

56
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

vara till nytta för betet och skogsväxten". Då genmälde
Petter: "Nej, nu är du barnslig! Lika gärna kan du gå hem och
lägga dig som att gå här och slita". Far lydde dock ej
rådet, och det har jag i mitt medvetande tackat honom många
gångar för. I kärret fanns före dikningen ej en buske men
nu timmerskog, där jag fått gallra ut rätt mycket säljbart
virke.

-5042-

57

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bränna fälle.

Att bränna fälle var mycket vanligt här fram till mitten av 1800-talet. Detta tillgick så att man först högg ned skogen - några sågar kommo här ej i bruk förrän på 1850-talet, och de första voro hemsmidda, tjocka och otympliga - därvid man sökte så mycket som möjligt att fälla träden i hög. Lyckades ej detta, måste man hugga av de många gånger alnstjocka stockarna och sedan trilla dem i hög så gott sig göra lät. Dessa arbeten kunde man ju göra, när man hade tid, men påtändningen av dessa kollosala bål kunde ej ske förrän riset något torkat och vid sådan årstid och väderlek att ej fara för ~~den~~ eldens angripande i den växande skogen runt omkring förelåg.

Men denna bränning fordrade en stor påpasslighet och eftersyn. Alnstjocka och ibland ännu grövre bok-, björk- och tallstockar kunde ej brinna upp så hastigt, och när elden brunnit någon dag, blev det ett hårt, rökigt och farligt

arbete med att sammanföra bränderna. Var det ett större område, som brändes, fingo männen och kvinnorna hjälpas åt och tura om natt och dag.

När elden slocknat och allt trävirke var uppbränt, grep man in med hacka och järnspett. Någon djuphackning var ju omöjlig på grund av trärötterna, och därför tog man det mera ytligt och bröt endast upp de mindre stenarna och lade upp dem på kvarblivna större stenar eller i rösen.

Man brände helst tidigt på våren så att alla arbeten voro klara till såningstiden, då man kastade ut säden mellan stenarna och antingen sedan hackade ned den eller endast drog över fällan med en gran- eller furutopp på vilken man avhuggit grenarna på sådant sätt att de tjänstgjorde som en primitiv kratta.

Klart är att vid första hackningen spred man väl ut den erhållna askan, och av denna gödsling gav den jungfruliga

5042

59
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

jorden ganska god skörd ett år eller två. Man brukade ej jorden längre utan brände år efter år nya områden. Småningom började man sedan på de närmast hemmet belägna jordstyckena att djupgräva så fort stubbrötterna ruttnat, då man ock tog bort de stenar, som ej voro allt för svåra, ovh vältradd ihop dem till rör.

5042

-75-

60

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jakt.

Förr i tiden var det ganska vanligt att skjuta tjäder på "uppslau" /uppslag/ som det hette. Man gick då ut i skymningen på höstkvällarna och lyssnade på tjädrarna, när de flögo upp och satte sig. På dagen sitter ju tjädern nere i lynget och äter, men vid mörkrets inbrott flyger han upp och sätter sig i en trädtopp. Nu gällde det att riktigt noga höra efter var han satte sig och sedan lägga ut en lång stång från den punkt där man befann sig ~~xxx~~ i riktning mot trädet, där tjädern slagit sig ned. Hade man tur, kunde man höra flera "uppslau", och det var då att vid varje fall förfara som nyss beskrivits.

Sedan gick man hem och väntade tills det blivit alldeles mörkt. Då tog en lyktan /samma som användes vid ljustring/, fyllde den med tjärved och tände på. Den andre tog bössan, och så gav man sig iväg till det ställe, där stängerna lågo.

5042

-76-

61

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Med hjälp av dem var det nu en jämförelsevis lätt sak att söka rätt på tjädrarna, och då dessa intä voro rädda för elden, kunde man komma inom skotthåll och skjuta dem. Det lyckades dock inte alltid, ty hade de till exempel satt sig i en stor tät gran, voro de omöjliga att upptäcka i skuggorna. Hade man däremot tur, så kunde det hända, att det satt flera tjädrar i ett träd, och om man då började med att skjuta den som satt längst ned, kunde man få alla. Råkade man däremot inte se den nedersta utan sköt en som satt ovanför, så skrämde denne i sitt fall den ~~XXXX~~ undre, som flög och därmed i sin tur skrämde iväg de övriga.

Att skjuta på "uppslau" gick endast när det var riktigt mörkt och helst även dimmigt. Vid månsken eller om det var skarpt stjärnklart lyckades det inte alls.

5042

- 77 -

62

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Orre brukade skjutas efter "bulvan". Denna tillverkades av olikfärgade "lasor" d.v.s. klädestrazor, och gjordes så lik en orre som möjligt. På vintrarna visste man ju ungefär var orrarna brukade sitta, och tidigt på morgnarna brukade man då gå ut några stycken för att med hjälp av "bulvanen" skjuta dem.

Skytten tog då "bulvanen" och satte upp den i en björk, som stod högt till och var lätt synlig, sedan kröp han in i en enkom för ändamålet uppförd riskoja och med björken på lämpligt skotthåll. De andra gingo och skrämde upp orrarna, och då dessa sågo "bulvanen", flögo de dit och satte sig. Nu var det en lätt sak för skytten att knäppa dem. För varje orre han sköt, flögo de andra, men ånyo skrämde, återvändande de till den lugnt kvarsittande "bulvanen". Så kunde man hålla på att plocka ner den ene efter den andra.

Räv sköts vanligen efter "åtel". Giller eller fällor användes mera sällan. Efter slakt lades tarmarna utanför ladugården, och på natten låg skytten därinne och vaktade. Men räven är som bekant en slug herre, och det kunde hända, att man fick ligga där förgäves natt efter natt och kanske till sist få ge upp, men då - just den gång ingen låg där - kom räven och åt upp agnet.

Det berättas om en bonde här, att han länge fått vakta förgäves. Varje natt bonden låg i lagårn, kom ingen räv, men lika säkert var "åttet" uppätet varje gång han inte varit där. Då räknade bonden ut, att räven såg, när han gick med lyktan till lagårn. När så inte lyktan återvände, förstod räven, att någon var i lagårn och gick inte fram. Men så en kväll tog bonden sin gumma på ryggen och kånkade iväg till lagårn, sedan skickade han in henne med lyktan och lade sig själv att vänta. Mycket riktigt, räven kom fram, och sedan var det en lätt sak för bonden att skjuta den.

Vargar fanns här så sent som på 1830-talet. När min farmor, som var barnfödd i Trehörningen i Tännö, en vintersöndag skulle släppa ut kreaturen för vattning, fick hon se några bestar närma sig, och fick hon mycket brått med att fösa in djuren. Hon lyckades också. Vid samma tid blev en fölunge, ~~ihjällexenxxxxxvargar~~ som tillhörde Petter Johans i Södregård, riven av vargarna.

Men efter energiska skallgångar lyckades man utrota detta rovdjur.

Underligt nog fanns här då varken rådjur eller älg. Kanske hade vargen hållit efter dem för hårt. Under kalla vintrar kunde vargen anfälla hästar, som voro ute på vägarna. För att skydda sig mot sådan fara brukade skjutskarlarna föra med sig ett långt, starkt rep i vars ena ända var fastbundet en halmviska. När den släpptes ut under det att hästen sprang för brinnande livet, vågade inte vargarna springa fram och förbi den.

- Medlet ansågs ofelbart.
Skriv endast på denna sida!

5042-

Fiske.

Fisket bedrevs förr i tiden mera allmänt än nu. Det lag-/
fanns då inga hindrande bestämmelser, utan man fick använda sig av de urtida fångstmöjligheterna. Så fort isen på vårar-
na makat åt sig på de översvämmande slåttermaderna, sattes näten ut i snart sagt ändlösa rader, likaså krokar, hämmar och mjärdar, där bästa möjlighet till fångst förefanns. När varmare väder inträffade så att gäddleken tog sin början, kunde man om kvällarna se många eldbloss ute på maderna. Det var fiskarna, som tyst och varsamt stakade fram sina båtar, noga spejande i vattnet efter gäddorna, och fick man någon inom synhåll, flög ljustret ut mot den intet ont anande fisken. Det var ett spännande och intressant fiske, och många historier kunna berättas om äventyr, när man träffat på mycket stora gäddor. Som exempel drar jag en.

Ett båtlag norr ifrån mötte ett annat som hade snokat

5042

"Lykta" och ljuster.

Äg. Hembygdstugan i Voxtorp.

"Lyktan": Diam. 16 - 18 cm.

H. 23 cm.

Stångens L. 238 cm.

Ljuster: /det undre/ Br. 25 cm.

Pinnarnas L. 11 "

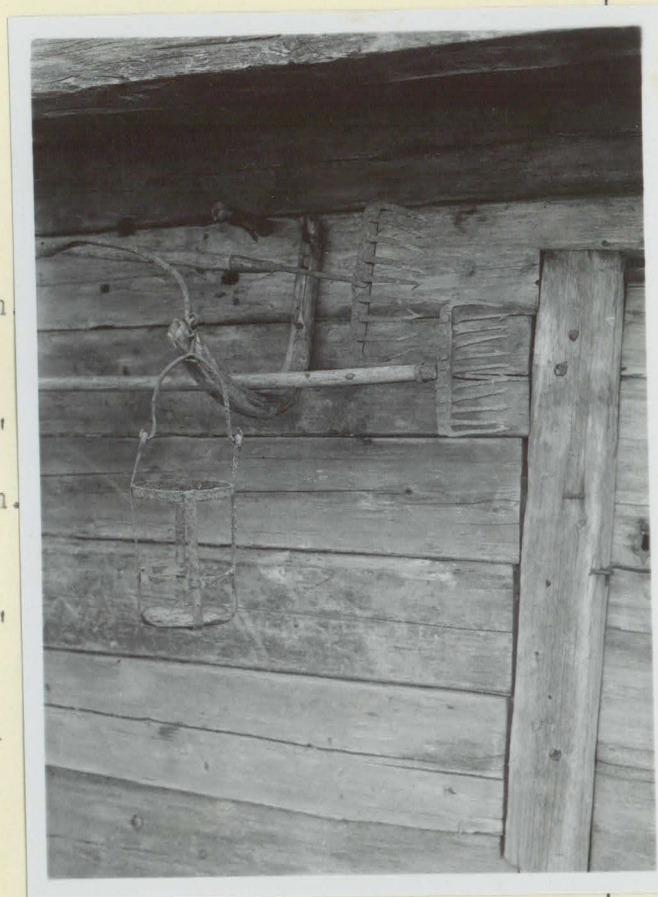
Ljuster Stångens L. 285 "

Ljuster: /det övre/ Br. 29 cm.

Pinnarnas L. 10 "

Stångens L. 225 "

Samma "lykta" användes även vid
tjäderjakt på "oppslau".

5042-

67

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

över de södra maderna. Man stannade och ljustermannen i det förstnämnda laget frågade de andra om de under kvällen sett till några gäddor. Jo, svarades det, vi har huggit några "skötlagäddor", men borta vid Klippe-mjärdstreckket stod en gädda så stor, att vi inte vågade hugga den. Åhå, svarade den förstnämnda, visa mig bara var den är, så skall jag nog leka med den. Man stakade sig dit, och mycket riktigt, gäddan fanns kvar. Med ett fruktansvärt kast högg den starke fiskaren ljustret i gäddan, men hon var situationen vuxen! Med en väldig knyck satte hon iväg utåt sjön dragande båten med sig med hisklig fart ända ut till de södra mjärdstrecken i närheten där ån mynnar ut i sjön, men där bröts ljusterskaftet och gäddan gick sin väg.

Gamla fiskare voro mycket förbittrade över förbudet att använda ljuster. De ansågo att gäddan är en sådan rovfisk,

1/2 - 1 kg.

Skriv endast på denna sida!

5042

68

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

som ~~får~~ slukar massor av andra fiskar och borde därför med alla medel hållas efter. Inte vet jag, men säkert är, att allt sedan förbudet har fiskfångsten avtagit.

Under braxens lektid /då enbusken ryker/ brukade alla notlagen i byn turas om att vaka ut den. Det var lätt att både se och höra, när den kom, och det notlag, som då hade turen, var kvick med att draga in den. Sedan delades fångsten upp lika på alla notlagen. Någon gång på 1880-talet voro Aug. Andersson i Östergård och Carl Johan Pettersson i Norregård ute en natt i detta fiskeärende. Troligen var det då förbjuden tid att draga not, men man gjorde det ändå. Den natten kom braxen in i Borviken i en väldig mängd, fångsten blev kollosal, och man måste med häst och vagn köra hem den. Det sägs att "kalven" /fångstsäcken på noten, väl 3alnar i diam. vid basen, smalnande ut i en spets i andra ändan, och

5042

69

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ca 5-6 alnar lång./ var full av fisk utom den mängd, som notarmarna drogo med sig mot land. Aldrig sedan har braxen gått in, vad man vet. Man tog då kanske "rubb och stubb" som man säger.

Vid förenämnda tid fanns här sex notlag i byn, och under höstarna gick man ofta ut på notfiske. Noten såg då ut som nu bara med den skillnaden, att dragrepen voro av enebast. Lindbastrep kunde ej användas emedan de i vattnet blevo hala och "schaskiga" och därför svåra att hantera.

Notfisket var ett blött, svårt arbete, helst som det måste ske på natten. Inte kunde man lägga ut noten var som helst, utan endast på vissa, släktled igenom, utmärkta och i minnet behållna "varp". Dessa varpställen hade sina särskilda namn som t.ex. "Sopvrån", "Bråtahålan" etc. Lade man ut annorstädes, riskerades bottenhåll, som ofta i beck-

5042

70
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

svart mörker och storm var svårt att få loss. Den lilla
stund på natten man tog sig rast, kamperades i någon lada,
men det var kusligt, genomvåt på armar och ben som man var,
krypa ned i höet. Gummi- eller oljedukskläder visste man
då inte om.

5042

71
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Malmupptagning.

Under den tid Ohs bruk var i gång / från 1868 till fram på 1870-talet/, var det ett rörligt liv på vägarna uppåt bruket på vintertiden. All den malm, som behövdes, togs ur sjöbottnarna runt omkring och kördes efter oxar och hästar till bruket.

Härifrån Flåren och Furen kördes massor av malm. Det var tunga lass på den backiga vägen, och betalningen för allt arbetet med upptagning och körning så låg, att man nu häpnar över att människor kunde leva av så magra arbetsförtjänster. Far körde bland alla andra många lass malm till Ohs, och berättade han många gånger därom. En vinter hade där framkörts en sådan mängd malm och upplagts på den vanliga upplagsplatsen att det var mycket svårt att lasta av mera där. En dag frågade därför far inspektör Palm om han ej kunde få lägga av sitt lass på en annan plats intill. Detta lovade

-5042-

72

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

inspektoren. Men då far höll som bäst på med att lasta av, kom brukspatronen som ett rytande lejon och frågade, vem som lovat far lasta av på den platsen. Men då röt far lika ilsket: "Det har Palmen gjort!" Då blev patronen lugnare och bad far lasta upp lasset igen och flytta det till den gamla platsen och hjälpte själv till med att lasta på.

Malmlassen kördes upp på en våg och vägdes, ty körlönen beräknades efter lassens vikt. /Skada att jag ej kan komma ihåg hur många pund en häst kunde dra på den tiden./ Det fanns oärliga jyckar då också, som försökte lura vågmästaren. Det berättas om en som satte sitt grova piskskäft på vågen och hängde sig på i det han lutade sig framåt liksom för att se efter huru många vikter, som påsattes vågen i det ögonblick tyngden skulle avläsas, under det han för att förvillla vågmästaren skrek: "Slår vågen rätt?" Men antagligen vann han väl intet med sitt knep.

5042
-88-

Malmsåll.

Diam. 44 cm.

Äg. Hembygdstugan i Voxtorp.

Längd 400 "

Botten av säckväv.

5042

- 89 -

74

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Upptagningen av malmen kunde icke ske, förrän sjöarna voro isbelagda och isen så stark, att den höll att köra på. Två manarbetade då tillsammans. Verktygen voro isbill, skopa och såll. Ett runt hål ca 20 tum i diam. högs upp i isen, varefter skopan med sitt flera meter långa skaft fördes ned på botten, där man genom att bända mot iskanten skrapade ihop malmen i en hög på sjöbotten. Sedan nedsattes sållet, i vilket var fastsatt två stänger - en på vardera sidan mitt emot varandra. Sållet sattes jämte den ihopskrapade malmhögen, och nu gälde de att bära sig så finurligt åt, att man med skopam fick sållet fullt. När man fått detta så fullt man ville, var det till att lyfta upp det på isen, men kan man gott föreställa sig att det då gällde att "ta i". Att i kalla vintern hålla på med detta arbete och hantera de våta och isiga stängerna, det var nog ett mycket svårt arbete.

5042

— 90 —

När man ur ett hål fått upp så mycket malm, man kunde få tag i, fick man hugga upp ett nytt och hålla på med samma skvalpande vecka efter vecka. Ofta var där ett dylager, som först måste undanskrapas och sköljas ur malmen.

75

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

5042

- 91 -

76

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIVTegelbruket.

Vid tiden för Hattegergs-ångsågens nedläggning uppstod en annan industri nämligen tegelbruket. Det var Petter Johansson i Skräddarebo och Agust Andersson i Östergård, som satte denna fabrikation i gång.

Bruket uppfördes på Skräddarebos ägor något snett ~~at~~ söder om gården, väster om landsvägen nere vid kanten av maden. Det var ett stort, långt hus i två våningar plus krahhus och tegellada. Leran upptogs i början intill bruket, sedan på Aug. Anderssons Brogårde och allra sist på Måns Ols skiften. Sanden togs i Aug. Anderssons grustag. Det åtgick stora mängder bränsle för bränningen av teglet, men i många år fanns god tillgång därav av den mängd vedbråte, som blivit vid ångsågen. När det tog slut, passade man på vid de stora skogsavverkningarna och köpte upp allt kvarblivet avfall, som reddes upp och kördes fram på vintrarna.

5042

- 92 -

77

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Leran togs också upp och kördes fram på slädföre, sanden vid behov på sommaren.

Teglets tillverkning tillgick på följande sätt. Vid södra gaveln på det stora huset var uppsatt en planktrumma /lodrätt/ och mitt i den en stock, vari insatts en massa knivar och runda järn. I stocken övre ända satt en bom vid vars andra ända en häst förspändes. Så fylldes trumman med lera och sand, allt i bestämda proportioner och förut lagom genomblött. När så hästen vandrade omkring, genomarbetades massan och kom slutligen ut i en glugg i botten, där den kastades i en skottkärra och kördes upp till tegelbordet inne i tegelbruket. Här stod tegelslagaren och på en sandad brädlapp lade en ram av trä avsedd för två tegelstenar, tog den mjuka lermassan med händerna och slog den kraftigt i ramen, packade och strök av med en ribba, varpå han försiktigt drog upp ramen. På brädlappen lågo nu två färdiga

5042

— 93 —

78

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

stenar, som en pojke tog och satte upp i de många och stora torkhyllorna. Så gick det undan för undan.

När stenarna blevo lufttorra, kördes de in och lades noga upp i ugmen, dörren murades igen, och så tog en veckas eldning vid, vilket var en mycket kinkig procedur. Det måste vara lagom hett, annars blev teglet odugligt. Efter 8 - 10 dagars avsvälning bröts dörren upp, teglet togs ut, och ugnen fylldes på nytt med råtegel. Så höll man på år efter år, men 1907 nedlades driften.

5042

- 74 -

79

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIVC. P. Häggströms garveri och pottasekbruk.

Den allra älsta industri, som man här känner till, var C. P. Häggströms garveri och pottaskebruk. Denne man föddes år 1802 i Finland. Hans fader sände honom och hans mor över till Sverige, när finska kriget bröt ut 1808. De fingo sitt hem hos en släkting i Västana vid Gränna. När gossen var sex år, voro båda föräldrarna döda, men förmyndaren, en baron Gyllenram, höll honom i skola upp till tjugo års åldern, då han började sin bana som garverigesäll. Efter lärotiden tog han ett fint gesällbrev och hade konditioner på olika platser, sist någon tid i Värnamo.

Kom så år 1832 hit till Bor och övertog på 49 års förpantningstid cirka två tunl. jord nere vid bäcken och landsvägen på mitt nuvarande ~~skifte~~ gårde, där han byggde upp ett garveri med bostad, och på då vanligt sätt mottog han hudar och skinn till beredning. Affären gick så bra,

5042

- 95 -

80

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att omkring 1840 kunde han köpa 1/4 mtl. i Lergård / den gård som nu är sönderstyckad/ där han driftigt och målmedvetet utförde stora nyodlingar och byggde om alla husen.

Antagligen var han den förste mossodlaren här på trakten. På mossar trodde man då, att ingen säd kunde växa. Men tack vare de stora mängder askavfall från pottaskekokningen och den brända lera han strödde ut, fick han bra skördar i de stora mossarna intill Barnagölen.

Att bränna lera tillgick så, att en grop med lodräta sidor grävdes. På botten tändes en duktig brasa av tjärstubbar, ett varv torr lera fylldes på, ytterligare tjärved och lera skift efter skift, tills hålan var fylld och utbränd.

Alla sina ägor på berget och Sotakärr lät han odla. I det lilla fallet vid Stenbrobäck byggde han en benstamp. Under åren 1844 - 49 arrenderade han dessutom hela min nuvaran-

5042

- 96 -

81

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

de gård.

På alla sina verksamhetsområden, även i det kommunala var han en framsynt man. Hans hustru, född Schele, var honom en trogen hjälp. Hon dog vid 74 års ålder 1889. Häggström överlevde henne några år. Efter dåtida förhållanden efterlämnade makarna en stor förmögenhet.

5042

- 97 -

82

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Mältning.

Vi ha ej mälat mer än en gång sedan mor dog. (1914)
Så länge hon levde, skötte hon alltid om det arbetet, vilket
som regel skedde på hösten. Jag hade nästan glömt av konsten,
men Aug. Andersson har varit snäll och givit mig nödiga
instruktioner, och för att jag nu inte återigen skall glömma
bort greppen, antecknar jag nu här hela förfaringssättet.

Cirka 60 kg = 1/2 tunna korn / i värsta fall kunde man
nog mälta 10 - 20 kg. mera, om man så ville./ slås helst i
ett kar med tapphål och fylles sedan med vatten, så att det
står över kornet. Vid tapp hålet bör man helst lägga några
granriskvistar, så att kornet ej följer med ut, när man tap-
par av vattnet.

I två dygn skall kornet stå i blöt i kärlet. Då denna
tid gått, tappas vattnet ut, och då detta runnit av, öses
kornet upp i två rena säckar, vilka sedan läggas den ena på

5042

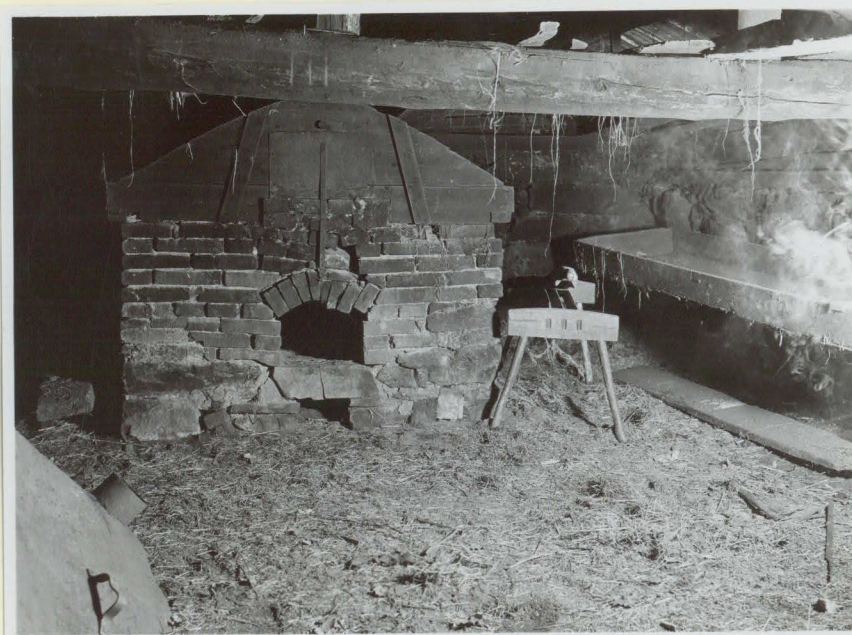
- 98 -

83

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

den andra i köksspisen eller i närheten av värme. Man bör vända på dem allt ibland, så att värmen verkar lika och även byta så att den övre kommer underst och tvärtom. Men de få ej ligga längre, än tills man känner att det börjar ljumma lite grand, vilket brukar inträffa efter ytterligare två dygn. Då slås kornet i maltållan / i bastun/ samtidigt som man tvättar det första gången vilket går så till, att man börjar överst i ållan och rotar ihop ca 10 liter, slår en skopa kallt vatten på detta och sedan blandar in vattnet mycket väl. Sedan skjuter man undan detta parti till ållans ena gavel och fortsätter sedan på samma sätt undan för undan. Vid första tvättningen blandar man in ca 10 liter torr råg. När tvättningen är avslutad, höljer man över högen med säckarna, så att det blir värme i massan. Men härvid bör man noga tillse, att det varken blir för varmt eller för kallt. Får man ej upp någon värme /ljumt/, så får man lägga ihop massan

5042

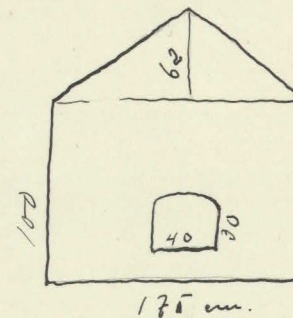
"Kölna" och "malttålla" /till vänster/.

Malttållan: L. 330 cm.

Br. 70 "

H. 15 "

Måtten på kölnan är ut-
satta på nedanstående skiss.

Längd 330 cm.

Skriv endast på denna sida!

5042.

Detalj av "kölna".

Förr var spjälorna av runda enekäppar, men har nu av sagesmannen utbytts mot sågade ribbor, som spikats samman till "bord". / Ett är avlyftat och står bredvid kölnan/. Under spjälorna finnes ett luftrum.

Murning av ~~ung~~ till kölna.

Bilden visar själva eldstaden, som man just skall till att lägga valv på. Träställningen till detta påbörjad. Röken går ut i gångar på sidorna av eldstaden /synas på bilden/ och fortsätter sedan i gångar fram och tillbaka enligt samma system som i en kakelugn.

Bilden är tagen i
Voxtorps hembyg^dstuga bastu.

Mannen till vänster är pastor Johansson, ordf. i hembyggsfören.

/Övriga bilder av bastun under "Höret"./

5042
- 102 -

87

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tjockare och täcka omsorgsfullare. Blir det däremot för varmt får man breda ut det vidare i ållan och minska eller borttaga täckningen.

Massan omröres noga - på samma sätt som vid tvättningen - två gånger om dygnet /morgon och afton/. Varannan dag tvättar man massan på förut beskrivna sätt, men när tredje tvättningen har skett, brukar man på aftonen påföljande dag få slå massan på "kölnan", om allt har gått som det skulle, d.v.s. ålarna /brodden / bör vara framkomna tumslånga så jämnt om i massan som möjligt. Jag minns min mor brukade säga, att det var bra, om man kunde räkna tio ålar i en näve korn.

Vid torkningen gäller det att lägga in bränsle ett par gånger, tills man känner, att spjälorna börja bli något varma. lägga spjället över natten, tända dagen därpå igen. Men mot slutet måste man noga tillse, att man ej eldar för hårt, ty när maltet börjat att torka, kan det ganska lätt ta eld i

5042

-103-

88

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

spjälorna och brinna upp alltihop.

När man känner, att det malt, som ligger närmast spjälorna, torkat, får man börja röra i det och skyffla om det så, att man får det fuktigaste maltet på de varmaste ställena och tvärtom.

Vid mältnig minskar kornet ungefär 30 - 35 % i vikt, och hela proceduren tar 12 dygn. / 2 dygn i blöt, 2 dygn i värme, 6 dygn i maltållan och 2 dygn på kölnan/

Ja, så går den saken till.

5042

— 104 —

89

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIVMaltdricka.

Bryggning av maltdricka enligt Aug, Anderssons recept går så till: 5 lit. malet malt slås i en gryta med 20 lit. rymd och påhålles bara så mycket vatten, att maltet blir genomvått. Detta får stå över natten. På morgonen fylles grytan med kokande vatten och innehållet omröres. Vid middagstiden sättes grytan med hela sitt innehåll på spisen, och låter man nu massan koka en god stund. Under tiden gör man bryggtratten i ordning med roste /några vedtän lagda i korsen/ i botten/ och halm. När massan kokat sin tid, slår man den i tratten, men lägger den tjocka massan varvtals med ren halm i tratten. Detta för att maltet sedan lättare skall lakas ur. Sedan kokar man den avrunna vurten och skummar av allt skum, som kommer upp på ytan. Samtidigt kokar man mera vatten och slår det i tratten så många gånger, att man anser maltet vara nöjaktigt utlakat. Hur mycket man härvid skall

5042

-100-

90

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

använda beror på hur kraftigt man vill ha drickat. Min mor brukade skilja på det vatten hon slog på sist och kallade det "spisöl". Det blev tunnare och smakade ej så gott som det först avrunna.

När sedan drickat svalnat till lämplig jäsningstemperatur, lägges jästen och kärlet överhöljes. Under jäsningen måste jämn temperatur hållas, så att drickat blir lagom jäst. Och när detta skett bör drickat sakta och varsamt - så att inte jästen i botten följer med, helst borde man ha ett hävertrör - hållas i ett riktigt lufttätt kärl, och är nu färdigt för användning.